

Boekbespreking

Titel: *Wiskunde als familiebedrijf – Menelaus Winsemius' lijkrede op Adriaan Metius (1571-1635)*

Redactie en vertaling:
Arjen Dijkstra, Goffe Jensma, Djoeke van Netten & Piter van Tuinen

Uitgever: Rijksuniversiteit Groningen

ISBN: 978-90-367-5587-0

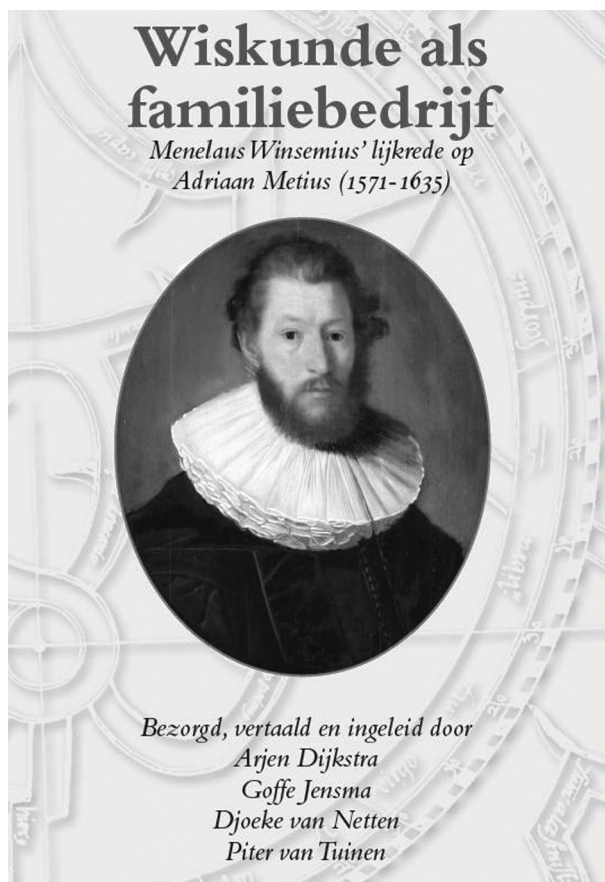
Prijs: €12,50

Alleen al het woord 'lijkrede' in de ondertitel maakt dit boekje zo bijzonder. Het wordt de lezer al snel duidelijk dat je dit nogal letterlijk moet nemen. Met de familie wordt de familie Metius bedoeld en dan met name de familie van Adriaan Metius, de hoogleraar wiskunde die 35 jaar lang verbonden was aan de universiteit van Franeker.

Metius werd geboren in Alkmaar in 1571. Als kleine jongen maakte hij de beginjaren van de tachtigjarige oorlog mee, om te beginnen het beleg van Alkmaar in 1573. Dankzij de verdedigingsplannen van zijn vader Adriaan Anthonisz weerstond de stad het Spaanse beleg. Bij Alkmaar begon de Victorie! Vader Adriaan maakte carrière als vestingbouwer en burgemeester. Zoon Adriaan studeerde rechten in Franeker. Dat was toen de tweede universiteitsstad van Nederland. Zijn vader hoopte dat zijn zoon later een lucratief bestuurlijk ambt zou bekleden, maar het liep anders. Metius maakte in Franeker carrière als hoogleraar wiskunde. In het boekje kunt u de hele geschiedenis lezen. Uiteindelijk overleed Metius in 1635. Zijn vriend Menelaus Winsemius verzorgde de lijkrede tijdens de begrafenisdienst in de kerk van Franeker. Kort daarna heeft Winsemius de lijkrede uitgeschreven en gepubliceerd.

Het boekje *Wiskunde als familiebedrijf* is een biografie rond deze lijkrede. De vier auteurs, Dijkstra, Jensma, Van Netten en Van Tuinen werken het in drie hoofdstukken uit. Dijkstra en Jensma beschrijven leven en werk van Metius. Van Tuinen licht in zijn hoofdstuk het genre 'lijkrede' toe en geeft aansluitend een hedendaagse vertaling. Het boekje wordt door Van Netten gecompliceerd met een uitgebreide bibliografie.

Adriaan Metius heeft veel gepubliceerd, zowel in het Latijn als in het Nederlands. Metius schreef over wiskunde en dat was in die tijd rekenen, meetkunde,

goniometrie en astronomie, maar ook landmeetkunde en vestingbouw. Metius was een man van de praktijk. Hij behandelde meetinstrumenten als de sextant, het kwadrant en het astrolabium en legde de constructie en werking daarvan uit. In het inleidende hoofdstuk van Dijkstra en Jensma kunt u er alles over lezen. Ze dichten Metius de handige combinatie van wetenschap en handelsgeest toe. Metius vulde zijn hoogleraarssalaris bijvoorbeeld aan met de verkoop van boeken, bij voorkeur zijn eigen boeken. Enkele werken zijn online te vinden bij Google Books of in universitaire digitale bibliotheken. Kijk op <http://www.fransvanschooten/metius.htm> voor een lijst met internetadressen van de Nederlandstalige boeken of voor enkele van zijn kaarten, bijvoorbeeld die van Heerhugowaard of Callantsoog.

De rol van de familie Metius in de geschiedenis van de uitvinding van de telescoop krijgt in het boek veel aandacht. In een helder betoog, voorzien van vele voetnoten, onderstrepen Dijkstra en Jensma dat Adriaan Metius herhaaldelijk geschreven heeft over de uitvinding van zijn broer Jakob. Helaas laten de

bronnen ons in de steek en geven ruimte aan verschillende interpretaties, maar we bespeuren hier een Friese voorkeur voor een Friese uitvinder.

Naar de gewoonte van zijn tijd kreeg Metius een academische begrafenisplechtigheid met een bijbehorende *oratio funebris*. Het concept stamt uit de klassieke oudheid. In de zeventiende eeuw liet men zich graag voorstaan op zijn kennis van de klassieken en citeerde men gretig uit Seneca of Vergilius, maar ook modern uit Erasmus.

Van Tuinen geeft een prettig leesbare, hedendaagse vertaling. Op de linkerpagina staat een facsimile met de originele tekst, rechts staat de vertaling met uitgebreide voetnoten. Het origineel is Neolatijn met, naar de gewoonte van die tijd, tal van verwijzingen naar de klassieken. Die voetnoten zijn essentieel om alle toespelingen te begrijpen. De geschoolde zeventiende-eeuwse toehoorder begreep de hints; dankzij de voetnoten begrijpen u en ik die ook. De uitgesproken rede is vast veel korter geweest dan de rede die in druk verscheen. De gedrukte rede memoreert uitvoerig het begin van de Opstand en de rol van de vader van Metius bij de verdediging van Alkmaar. Ook de geschiedenis van zijn broer Jacob wordt verteld in verband met de uitvinding van de telescoop. De lijkrede is dan al op een derde. De geschiedenis van de universiteit van Franeker. Pas op pagina 25 is Adriaan Metius de hoofdpersoon.

Aan het boekje is een fraai gekleurde astrolabium toegevoegd. Reden is dat Metius zelf ook een papieren astrolabium aan zijn boeken toevoegde. Een toelichting op het gebruik is er niet bij gegeven. Daarom volgt nu een korte toelichting. Een astrolabium is een tweedimensionaal model van de sterrenhemel vanuit de positie van de waarnemer. In de afbeelding bij deze boekbespreking ziet u een achtergrond met allemaal lijnen, een opengewerkte voorgrond met een ring en een liniaal. Voor- en achtergrond zijn twee schijven, en kunnen om elkaar heen draaien. De voorgrond is een stereometrische projectie van de hemel boven het hoofd van de waarnemer. De ring symboliseert de twaalf sterrenbeelden van de dierenriem. Door de schijven goed in te stellen op de sterrenhemel kan men met de kromme lijnen rekenen aan de tijdstippen van zonsopgang, zonsondergang. Omgekeerd kan men vanuit het tijdstip op aarde rekenen aan de positie van de sterren, zowel voor het tijdstip hier en nu als voor

de stand van de sterren op iemands geboortedag. Dat laatste is handig voor wie zijn horoscoop wil laten uitrekenen.

Op <http://www.fransvanschooten/metius.htm> staan links met meer informatie, bijvoorbeeld naar de digitale bibliotheek van ETH Zürich, voor een prachtige Nederlandstalige versie van *Fundamentale onderwysinghe aengaende de fabrica, ende het veelvoudigh ghebruyck van het astrolabium, soo catholicum, als particulier / beschreven door Adrianum Metium*, maar dit boek is voor leerlingen weinig toegankelijk door het taalgebruik. Bovendien ontbreken de vier bouwplaten van het astrolabium. Geschikt lesmateriaal staat op www.proevenvanvroeger.nl, een productie van het Junior College Utrecht. Op Youtube staat een filmpje van JCU-leerlingen 'Astrolabium maken'.

Dit boekje, handzaam pocketformaat, prettig geprijsd, is een ideaal cadeautje en ontspannen leetuur voor de vakantie. Wie het boekje puur voor de wiskunde koopt, komt bedrogen uit, want er staat geen enkele som in! Wel geeft het naast een interessante biografie van Adriaan Metius een aardig beeld van de ontwikkeling van onze beroepsgroep in de zeventiende eeuw.

*Henk Hietbrink
docent wiskunde, Cals College Nieuwegein*